

## ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ТЕРМІНОЛОГІЯ

Лариса Вергун

ВІДТВОРЕННЯ СЕМАНТИКИ НОВИХ ТЕРМІНІВ  
АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ “ОСВІТА” ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Терміносистемі “Освіта”, як і деяким іншим науково-технічним терміносистемам, властиве широке входження в загальнолітературну мову великого пласту відповідних лексем. Існування термінів-реалій [8, 253], тобто термінів, характерних для освітньої системи кожної окремої країни, і відсутність їх у решти (недаремно “Dictionary of Education” за редакцією Гуда поряд із загальною для всіх термінологією містить розділи з термінології окремо взятих країн [18]), тісно зв’язане з терміносистемами деяких інших суміжних галузей.

На виникнення нових термінів у сфері освіти впливають різні чинники, а саме: розвиток науково-методичної думки, заходи з реформування освіти, зміна навчальних планів та програм, поява нових курсів, інновації у фінансуванні освіти, розвиток технічних засобів навчання, зміни в політичній сфері, ступінь відкритості суспільства, його багатонаціональність, тенденція до економії мовленнєвих засобів, збільшення чи зменшення активності і продуктивності різних способів словотворення та ін.

За нашими спостереженнями, джерелами поповнення досліджуваної нами терміносистеми, поряд із переосмисленням значень слів загальнолітературної мови та запозиченнями з інших мов або ж регіональних варіантів однієї і тієї ж мови, є й деякі інші терміносистеми — фінансово-банківської справи, політики, медицини, військової справи, сільського господарства, інформаційних технологій, промисловості, спорту та інших (прикладі дивіться далі).

Включення слова до тлумачного словника є важливим свідченням того, що воно перестало бути власне неологізмом, що його неологічність вже не відчувається [4, 48]. Тому наше завдання полягало у пошуку лексем, не зафіксованих у найбільших англійських академічних виданнях тлумачних словників.

Такими виявилися слова, вік яких 10-12 років. Серед них виділяємо термінологічну і розмовну лексику сфери освіти. Більшість такої термінологічної лексики є реаліями.

У статті, зважаючи на неуніфіковану термінологію (існування поряд із власне неологізмами ксенізмів, ганаксів, okazіоналізмів та ефемеризмів [4, 38]), уживаємо термін “інновація”, адже зараз не можна, напевно, передбачити, яка з інновацій залишиться у словниковому фонді мови, а яка зникне: “Часто простіше побачити зміни, що відбулися у мові в минулому, аніж спостерігати рух мови у даний час. Наявність слова в активному використанні сьогодні вважається prima facie свідченням його подальшої долі” [19, 184]. За Ю.А. Жлуктенком, новоутворення за продуктивними моделями можуть з’являтися у мовленні у будь-який момент і сприйматися учасниками спілкування як звичайні та закономірні одиниці, що відрізняє їх від okazіоналізмів, хоча okazіоналізми – не просто кандидати у слова, а “потенційні” слова [6, 8].

Упорядники “Словника нових слів” Р. Барнгарта та ін. під новою лексичною одиницею розуміють як новоутворення, так і вже існуючі слова з набутими ними новими значеннями [17]. Д. Маурер та Е. Гай, автори статті “New Words — Where do They Come from and Where do They Go?” [19], опублікованої в журналі “American Speech”, виділяють два види нових слів: неологізми та слова з новою семантикою (neosemanticisms — неосемантицизми). Неологізми у

чистому вигляді (*true neologisms*) трапляються рідко, частіше, на думку авторів, ми маємо справу з неосемантицизмами — словами чи групами слів, що вже існували в мові, але, використовуючись в іншому контексті, набули нових значень. До них автори відносять слова іншомовного походження, слова, що прийшли з інших підкультур (*subcultures*), а також архаїзми, які знову увійшли у вжиток шляхом переосмислення їхніх значень і архаїзмами вже не вважаються [19, 184].

Ю.А. Зацний у монографії “Розвиток словникового складу сучасної англійської мови” [7] трактує неологізми як “слова та словосполучення, що сприймаються носіями літературної мови окремого національно-територіального варіанту як нові (за формою або за змістом)” [7, 9] та виділяє наступні основні категорії інновацій: нові слова (лексичні неологізми), нові сталі словосполучення (фразеологічні неологізми), нові лексико-семантичні варіанти слів або нові семантичні варіанти сталих словосполучень (семантичні неологізми), словотворчі інновації [7, 9].

З огляду на те, що більшість досліджуваних інновацій є термінами-реаліями, ми перекладаємо їх, застосовуючи різні способи перекладу та їхні комбінації. З літератури відомі такі шляхи передачі термінів за умови відсутності їхніх еквівалентів у мові перекладу: повне або семантичне запозичення (транскодування і калькування), використання певного відповідника в мові перекладу та надання загальнолітературній одиниці статусу терміна [3, 279].

Інновації, про які йтиметься нижче, не зафіксовані ані в “Oxford English Dictionary” 1991 року видання, ані у “Webster’s Third New International Dictionary of the English Language, unabridged” 1993 року, ані в “Англо-українському словнику” М.І. Баллі (1996 року видання).

Залежно від принципу, що береться за основу, інновації можна розподілити на кілька груп. Спочатку розглянемо їхню класифікацію на розмовну та термінологічну лексику. З усієї кількості досліджених нами 60 нових лексем 57% розмовних лексем утворено способом скорочень, що становить 63% від загальної кількості інновацій. Як буде видно далі, ми можемо говорити про деякі закономірності їхнього перекладу: для аббревіатур, як правило, подається відповідник у повному варіанті, а для телескопізмів — калька, напівкалька, аналог. Зупинимось докладніше на окремих скороченнях. До цієї групи належать лексеми *janny*, *chiddler*, *tween* (*tween-ager*), *screenager*, *skippie*, *GERBIL* (*Gerbil*), *EdD*, *ISIC*. Вважається, що *chiddler* — *a young child* [16, 69] є результатом сполучення слів *child* — дитина та *toddler* — дитина, яка починає ходити. Отже, *chiddler* — дитина, дітисько. Газета “Daily Telegraph” 30 Apr 1988 фіксує це слово у наступному реченні: *If you are going to grab these chidders before they switch on the television, you have to give them very strong medicine. Якщо Ви збираєтесь привернути увагу цих дітлахів перед тим, як вони увімкнуть телевізор, вам слід дати їм якісь сильнодіючі ліки... Нова лексема janny — a school caretaker* [16, 210] є розмовним варіантом від *janitor* — шкільний наглядач, сторож, що використовується, головним чином, у Шотландії [16, 210]. Далі у перекладі ми подаємо відповідник повного варіанта слова через відсутність відповідного скорочення в українській мові: *All you need is sack the janny!! He is one of these Victorians, short-back-and-sides merchants who takes the hedging shears to everything in early spring... Звільнити сторожа з роботи — ось що треба зробити. Він один з тих непривабливих вікторіанських типів, що вже ранньою весною секатором обстригають абсолютно все...*

Цікавим з нашого погляду є нове слово *skippie*, що виникло від початкових літер слів *school kids with income and purchasing power* за аналогією з *yuppies* (*young urban professionals*) [9, 158]. Наш варіант перекладу *skippies* — школярі із забезпечених сімей.

Акронім *Gerbil* (*GERBIL*) є розмовним варіантом назви законопроекту *Great Educational Reform Bill* — Законопроекту про докорінне реформування освіти. Річ у тім, що цей акронім нагадує слово *gerbille* — гризун [21, V. 1, 951] і для англійців, очевидно, має іронічне звучання та виражає їхнє ставлення до закону. В українській мові навряд чи можливо підібрати скорочення з такою ж асоціацією, тому вище ми подали перекладний відповідник повної назви.

Із зростанням значущості інформаційних технологій зросла потреба і у спеціалістах цієї сфери. У журналі *Time* знаходимо назву відповідного ступеня *MBA/MBI (plus Informational Technology)* — магістр управління бізнесом та інформаційних технологій. У 1992 році запроваджено новий ступінь *EdD* (*Doctor of Education*) — доктор освіти (педагогічних наук).

Ще однією інновацією, не зафіксованою у лексикографічних джерелах, є ISIC (International Student Identity Card) — Міжнародний студентський квиток.

У розмовне мовлення молоді давно увійшло слово “тінейджер”, що є транскрибованим відповідником англійського *teenager*. За цією ж схемою утворено нове слово *tweenager* (a child between the ages of nine and thirteen, pre-teen-ager) [11, 323]. З огляду на наявність в українській мові okazіоналізму “тінейджер” ми пропонуємо теж транскрибування твінейджер та тлумачення (пояснення) “дитина віком від 9 до 13 років”. Лексема *screenager* позначає підлітка, для якого екран телевізора та комп’ютера є невід’ємною частиною повсякденного життя [14, 316]. У цьому випадку перекладним відповідником ми пропонуємо семантичну напівкальку: *screenager* — екраноман.

Виникнення інновацій в освітній терміносистемі англійської мови відбувається і шляхом запозичень з інших мов, зокрема з японської: *Kumon* — method of inductive mathematics teaching [12, 258]. Можна запропонувати український перекладний відповідник, утворений шляхом комбінування транслітерації із додаванням слів та опису значення англійського терміна: *Kumon* — яп. метод (методика) Кумона (спеціальна методика навчання математики на початковому рівні). Ось приклад вживання цієї лексеми у контексті: *This is Kumon — math the Japanese way — brought to Sumiton Elementary School in rural Alabama this year for its first test in a public school* [12, 258]. Це метод Кумона — викладання математики за японською методикою — що запроваджено в початковій школі міста Самітон в сільськогосподарському районі штату Алабама з метою його першої апробації у державному середньому навчальному закладі.

Запозичення до освітньої терміносистеми відбуваються не тільки з інших мов, а й з американського варіанту англійської мови у британській. Так сталося з терміном *magnet school*, що в американському варіанті означає “зразкова школа” як вид спеціалізованої (зразкова за технічним оснащенням, спеціально розробленими програмами та з висококваліфікованим педагогічним персоналом, метою якої є залучення найобдарованіших учнів, у тому числі з етнічних меншин, для підготовки до подальшої освіти) [1, 559]. У британському варіанті це запозичення тлумачиться як “a school which places special emphasis on the teaching of a particular group of subjects (e.g.) science”. Тому для означеного терміна не важко підібрати частковий український відповідник, але з втратою образності — спеціалізована школа.

15% досліджуваних лексем-інновацій англійської освітньої термінології утворено префіксальним способом, для перекладу яких на українську мову використовується розширений опис їхніх значень. Переклад нового дієслова *to exmatriculate* “to remove (a pupil) from a school roll” [16, 138], утвореного за допомогою префікса *ex-* та дієслова *to matriculate*, ілюструє явище асиметрії у плані вираження одного і того ж явища у двох мовах. Українською мовою це поняття неможливо передати однією лексемою і тому його відповідником буде словосполучення виключити учня зі школи. Новий прикметник *aliterate*, що означає людину, неохильну до читання літератури (a person who is disinclined to read or does not have the habit of reading), також утворено шляхом префіксації (a “not” + *literate*). У випадку його вживання у реченні можна подати і більш загальний варіант: *Aliterates, a recent report said, are people who know how to read but don't, and the Library of Congress has launched a campaign to persuade them to*. Згідно з останньою доповіддю, нечитаюча публіка — це люди, які вміють читати, але не роблять цього, отже Бібліотека Конгресу розпочала кампанію, щоб залучити їх до активного читання.

Останнім часом зростає питома вага напівпрефікса *Mc-* (*Mac-*) в утворенні нових слів англійської мови. Питання про причини збільшення його популярності все ще залишається без остаточної відповіді (хоча, безумовно, це значною мірою пов’язано з поширенням “культури Макдональдс”), проте факт його зростаючої активності є очевидним [10, 358]. У складі інновацій напівпрефікс *Mc-* має конотації “спрощений, зручний, недорогий, загальнодоступний, стандартний”, напр., *McMed Students*. Спробуємо підібрати йому відповідник в українській мові через тлумачення *McMedicine* — надання першої медичної допомоги, і тому *McMed Students* [10, 364] — студенти, що спеціалізуються у наданні першої медичної допомоги (можливо, що здобувають освіту молодшого медичного персоналу), студенти медичного

училища. Ще одне нове слово сфери освіти з напівафіксом Mac- — це McMedia [10, 364]. У сучасному мововжитку існує okazіоналізм “мас-медіа”, але навряд чи читачеві буде зрозумілим слово “макмедіа” (принаймні, на даному етапі розвитку української мови), тому що в українській мові подібний напівафікс відсутній і пересічний носій української мови не зрозуміє його значення, тому ми пропонуємо застосувати тут розширений опис значення англійського терміна: McMedia — радіо- та телевізійні освітні програми.

Лексеми-інновації *americologue* (a student of American society) — учений-американознавець та *americanologist* (one who studies the personalities and power of U.S. leaders) — американолог утворені суфіксальним способом.

Через загострення криміногенної ситуації та почастищення стихійних лих, у школах Канади почали навчати дітей найелементарніших дій у таких ситуаціях — падати долілиць, низько пригинатися, з'явилась і назва такої вправи шляхом поєднання вже існуючих слів drop + drill = drop-drill (drop drill) — practice by school children as a defensive response to drive-by shooting or earthquakes [13, 84]. Через відсутність в українських школах подібного тренування, частковий відповідник підібрати неможливо, отже, пропонуємо перифразування: drop-drill — команда “На підлогу!” (або “Лягти!”).

“The Longman Register of New Words” датує 1988 роком фіксацію словосполучення hot housing — highly intensive techniques of teaching and training young children in order to produce people of exceptional intelligence [16, 197]. На нашу думку, буде доречним, використавши метод перифразування, перекласти цей термін hot housing на українську мову як метод-інтенсив “Ерудит”, додавши таке пояснення — інтенсивна методика навчання дітей з метою виховання їх винятково освіченими. У цьому ж році з'явилося словосполучення Baker day, що утворилось від прізвища міністра освіти Великобританії Кеннета Бейкера, котрий увів дні самоосвіти у британських школах, а учні відповідно в такі дні мають вихідний. Для перекладу цього терміну можна використати комбінацію транскрибування та тлумачення (опису значення): Baker day — день Бейкера (бібліотечний день для вчителів і вихідний день для школярів).

Інтенсивне використання технічних засобів у процесі навчання породило категорію учнів, які не в змозі без них обходитися, що, у свою чергу, сприяло появі нового складного терміну “dependent learner”. Можна запропонувати для нього український відповідник, утворений за схемою “уточнення у вигляді скорочення + калька”: dependent learner — ТЗН-залежний учень (за аналогією з терміном “ВІЛ-інфікований”). Певною підставою такого перекладу може бути припущення, що dependent мігрувало з підмови, яка обслуговує сферу вживання наркотиків. Для перекладу наступних двокомпонентних термінів використовується спосіб семантичного калькування: attachment parenting (promoting parent — child relationships closer than normal in a society valuing individualism) — віддане батьківство, boomerang baby [kid] (child who returns to live in the parental home after completing school) — дитина-“бумеранг” (дитина, що повертається жити додому після закінчення школи), student-operated media — студентські засоби масової інформації.

Розвиток нових видів спорту поповнив суміжну освітню лексику новим складним терміном gender wrestling (mixed gender wrestling) — змагання у середній школі із змішаної боротьби (боротьби, в якій беруть участь особи різної статі).

Часткові зміни у сфері фінансування освіти США та Великобританії, що відбулися у 90-х роках, відбилися у мові в таких нових для освітньої терміносистеми термінах, яка preferential packaging, front-loading, need-gapping, full-needed, grant-maintained school, tuition-free institutions, fee-charging school. Можна припустити, що preferential packaging утворилося від словосполучення preferential voting — рейтингове голосування (голосування, під час якого виборець цифрами позначає прізвища кандидатів, що фігурують у бюлетені, у порядку переваги) [1, 762]. Отже, preferential packaging перекладається як рейтингове преміювання студентів або преміювання кращих студентів. У політичній терміносистемі останнього десятиріччя став досить широко вживатися термін front(end) loaded — “такий, що авансує пільги” (про договір, що передбачає збільшення зарплатні у перший рік своєї дії) [1, 348], а пізніше в освітній терміносистемі з'явився термін front-loading (the practice of awarding a very attractive financial aid package to first-year students to entice to enroll and then aiding them at a lower rate for their remaining years) [15, 406]. Через дивергенцію явищ та понять у фінансуванні

освіти США та України важко знайти аналог у мові перекладу, тому для створення перекладного відповідника доцільно якнайстисліше описово передати зміст означеного поняття: *front-loading* — заохочувальна фінансова допомога першокурсникам.

Із поєднання вже наявних слів з'явився новий складний термін *grant-maintained school* — субсидована урядом школа. У такий самий спосіб поєднання основ виникли такі складні терміни з новими значеннями, як *full-needled college* — коледж повного забезпечення (коледж, що задовольняє всі потреби студентів шляхом надання їм субсидій, стипендій та можливості поєднання роботи і навчання) [15, 406], *fee-charging school* — платна школа, *tuition-free institutions* — безплатні навчальні заклади. Ще один термін із сфери фінансування освіти *need-gapping* (the practice of awarding students only part of the aid they need so the college can spread aid money among more students [15, 414] можна перекласти складним терміном часткова фінансова підтримка студентів.

Лексема *chalkface* змодельована за аналогією з *coalface*, що метафорично використовується для позначення виробничої дільниці, місця, де здійснюється робота сфери промисловості чи бізнесу [16, 64], а тому цей термін можна передати українською мовою як клас або класна кімната, як місце роботи та спілкування вчителя і учнів. У реченні ж можна подати і більш загальний варіант перекладу: *School inspectors are set to return to the troubled London borough of Brent this week to see chalkface how the council's "racial equality development" programme is actually working out at the chalkface.* “Цього тижня перед шкільними інспекторами поставлене завдання повернутися у неспокійну лондонську окраїну Брет, щоб перевірити, як втілюється у життя муніципальна програма з вдосконалення механізмів забезпечення расової рівності на місцях”.

Способом поєднання основ утворена також лексема *Ivyspeak* (speech of Ivy Leager) [15, 410] — мова випускника одного з університетів “Ліги плюща”. Читачеві, що не має достатніх фонових знань, навряд чи буде зрозумілим такий переклад, бо спершу слід розтлумачити, що таке “Ліга плюща”, тому ми вважаємо за необхідне додати таке уточнення — одного з найстаріших та найпрестижніших навчальних закладів Америки.

Розглянемо тепер питання про український відповідник терміна *milk round*. Ця інновація утворилася шляхом переосмислення значення словосполучення *milkman's route* — звичайний, постійний шлях, по якому збирається чи розвозиться молоко. Беручи до уваги різні реалії повсякденного життя, вважаємо доречним використання не калькування, а складного терміну, в якому чітко виражене значення слова: *milk round* — виїзна кампанія з найму випускників вузів для роботи у промисловості. У контексті ж, на нашу думку, можливе й використання скороченого варіанту: *I wanted to go into marketing, and having done the milk round of interviews I'd decided that industry would provide me with the best training and the widest choice.* Я хотіла зайнятися маркетингом, але, пройшовши співбесіду під час виїзної кампанії з найму на роботу у промисловій сфері, вирішила, що у промисловості я навчусь більше та матиму ширший вибір [16, 251].

Неможливо побудувати точну модель перекладу нових термінів, що була б сталою і діяла ідеально в усіх випадках. Навіть слова, утворені за допомогою одного і того ж афікса, можуть передаватися засобами української мови по-різному, як, наприклад, у випадку з *McMedia* та *McMed Student*. З огляду на те, що неологізм — це лексема, що з'явилась лише нещодавно у певній мові і деколи не всі носії без коментаря можуть зрозуміти його значення, переклад неологізмів подається, як правило, із стислим коментарем, за умови відсутності аналога чи відповідника у мові перекладу. У випадку ж приналежності новоутворення до розряду термінів бажано, на нашу думку, утворювати такий перекладний відповідник, з якого було б зрозумілим значення без пояснення, що найчастіше досягається шляхом утворення складного терміну.

## Література

1. Американа: Англо-русский лингвострановедческий словарь / Под ред. Г.В. Чернова — Смоленск: Полиграмма, 1996. — 1185 с.
2. Балла М.І Англо-український словник: У 2 т. — К.: Освіта, 1996.
3. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. — М.: Высшая школа, 1986. — 446 с.

4. Гак В.Г. О современной французской неологии // Новые слова и словари новых слов. — Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1978. — С. 37-52.
5. Грин Д. Словарь новых слов. — М.: Вече: Персей, 1996.
6. Жлуктенко Ю.А. Динамика словообразовательной системы и неологизмы // Английские неологизмы. — К.: Наукова думка, 1983. — С. 5–11.
7. Зацний Ю.О. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. — Запоріжжя: Запорізький державний університет, 1998. — 430 с.
8. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. — М.: Воениздат, 1973. — 280 с.
9. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1989. — Vol. 64. 2. — P. 150-161.
10. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1990. — Vol. 65. 4. — P. 367-377.
11. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1991. — Vol. 66. 3. — P. 316-325.
12. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1993. — Vol. 68. 3. — P. 253-262.
13. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1995. — Vol. 70. 1. — P. 81-93.
14. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1995. — Vol. 70. 3. — P. 303-329.
15. Glowka W., Lester B.K. Among the New Words // American Speech. — Baltimore, 1997. — Vol. 72. 4. — P. 395-425.
16. Ayto J. The Longman Register of New Words. = Словарь новых слов английского языка. — Lnd.: Longman; — М.: Ruskiy Jazyk, 1989. — 434 с.
17. Barnhart R.K., Steinmets S., Barnhart S.L. The Third Barnhart Dictionary of New English. — N.Y.: Wilson Company, 1990. — 394 с.
18. Dictionary of Education / Ed. by C.V. Good — N.Y.: Ind. McGraw- Hill book company, 1945. — 495 p.
19. Maurer D.W., High E.C. New Words: Where do They Come from and Where do They Go? // American Speech. — Baltimore, 1980. — Vol. 55. 3. — P. 186-194.
20. The Oxford English Dictionary. Second ed. — Oxford: Clarendon press, 1991.
21. Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged. — Chicago etc.: Encyclopedia Britannica, 1993.

*Larysa Verhun. Conveying of Meanings of Neologisms of Educational Lexicon into Ukrainian. The present paper deals with the conveying of meanings of neologisms of educational lexicon into Ukrainian. Translation of true neologisms and neosemantisms is analyzed. The sources and factors of the origin of new educational terms and specific features of educational lexicon are described Major methods of the translation of educational neologisms are dealt with*

Андрій Грицьків

## СІТКОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОД ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна термінологія різних галузей знань та практичної діяльності суспільства, як і мова в цілому, є відображенням певної частки суспільного буття. Розвиток термінології відбувається одночасно із розвитком відповідного наукового напрямку, зміни у термінології спричинені зміною тенденцій та пріоритетів розвитку відповідних напрямків, а про зародження нової галузі знань свідчить поява нової термінології тощо. Проте хоча становлення термінології, її розвиток спричинені чинниками позамовного характеру, але самі процеси становлення і розвитку термінології регулюються та підпорядковані законам мови. Серед усіх інших лексико-семантичних угруповань термінологія виявляє найвищий ступінь взаємодії мовних та позамовних чинників. Цим пояснюється те, що мовознавці об'єктом своїх досліджень часто обирають термінологічний компонент мови. Проте майже незайманим залишається важливий як з теоретичного, так і з практичного погляду аспект дослідження термінологічної лексики — семантична взаємодія окремих фрагментів терміносистеми,